

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ ผู้ศึกษาใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการวิจัย เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่เยาวชน ด้วยกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาของกลุ่มสตรี ผู้นำชุมชน กรณีศึกษา หมู่บ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้ศึกษา ทำการศึกษาเอกสารทางวิชาการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการ กำหนดกรอบแนวคิดที่จะศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

- 3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- 3.2 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล
- 3.3 เครื่องมือและวิธีการเก็บข้อมูล
- 3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.5 การตรวจสอบข้อมูล
- 3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ กลุ่มสตรีผู้นำชุมชน กลุ่มเยาวชนรวมทั้งหมด 45 คน ซึ่งได้มาจากการรวบรวมรายชื่อบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในการ ร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของบ้านหัวทุ่ง นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แยกเป็น

- 3.1.1 สมาชิกกลุ่มสตรีผู้นำชุมชน จำนวน 15 คน
- 3.1.2 คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านหัวทุ่ง จำนวน 7 คน
- 3.1.3 กลุ่มสมุนไพรบ้านหัวทุ่ง จำนวน 3 คน
- 3.1.4 กลุ่มเยาวชนบ้านหัวทุ่ง จำนวน 15 คน
- 3.1.5 องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) จำนวน 3 คน
- 3.1.6 เจ้าหน้าที่ของภาครัฐที่เกี่ยวข้อง จำนวน 2 คน

บุคคลที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นกลุ่มตัวอย่างเหล่านี้ มีความสนใจในการเป็นผู้ให้ข้อมูล สำคัญ เนื่องจากเป็นบุคคลที่มีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ

ในหมู่บ้านหัวทุ่งเสมอมา ในกรณีที่มีการอ้างอิงถึงบุคคลภายนอกชุมชน มีการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อยืนยันว่าข้อมูลที่ได้มีความเที่ยงตรงที่สุด

3.2 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

3.2.1 ข้อมูลปฐมภูมิ

- ข้อมูลบริบท/ลักษณะทั่วไปของชุมชน ได้แก่ประวัติหมู่บ้าน ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม ลักษณะทางประชากร และลักษณะทางเศรษฐกิจตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งได้จากการสำรวจ การสัมภาษณ์และการสังเกต

- ข้อมูลที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาของกลุ่มสตรีผู้นำชุมชน วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาของกลุ่มสตรีผู้นำชุมชนในท้องถิ่นสู่เยาวชน และผลการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาของกลุ่มสตรีผู้นำชุมชนสู่เยาวชน

3.2.2 ข้อมูลทุติยภูมิ

ผู้ศึกษาได้ศึกษาข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องโดยใช้เป็นกรอบในการศึกษาชุมชน ในลักษณะข้อมูลเบื้องต้นจากการสำรวจความจำเป็นขั้นพื้นฐาน(จปฐ.) ข้อมูลพื้นฐานชุมชนจากองค์การบริหารส่วนตำบลเชียงดาว จากกลุ่มลุ่มน้ำปิง ภาศิศนฮักเชียงใหม่ และข้อมูลจากบันทึกการทำงานของประธานกลุ่มผู้นำสตรีชุมชน ซึ่งให้ข้อมูลในเชิงเอกสารและให้สัมภาษณ์ข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลจากวิทยานิพนธ์และการค้นคว้าแบบอิสระไว้เป็นแนวทางในการศึกษา ซึ่งผู้ศึกษาได้ศึกษาข้อมูลเอกสารและการสนทนากับผู้มีความรู้และประสบการณ์เพื่อหาข้อมูลเพิ่มเติมจากที่มีอยู่และตรวจสอบเอกสารข้อมูลไปด้วย

3.3 เครื่องมือและวิธีการเก็บข้อมูล

การดำเนินการศึกษาคั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลและคำตอบที่ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ ประกอบกับการค้นคว้าเอกสารเพิ่มเติมตามแหล่งความรู้ต่างๆ ไปพร้อมๆ กับการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน โดยเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน โดยวางบทบาทการทำงานร่วมกับชุมชนทั้งในฐานะนักศึกษา ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการชวนคุยอย่างเป็นธรรมชาติมากที่สุดกับผู้ให้ข้อมูลทุกคน ทำให้การเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นไปด้วยดี ซึ่งในการศึกษาคั้งนี้ได้ใช้เครื่องมือที่ประกอบด้วย

3.3.1 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ โดยผู้ศึกษาได้สร้างแนวคำถามในการสัมภาษณ์พูดคุยแบบไม่เป็นทางการ การที่เลือกแบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือสำคัญ เพื่อต้องการข้อมูลที่จะนำไปตั้งประเด็นและทราบข้อมูลที่เป็นส่วนรายละเอียดและตรวจสอบข้อมูล โดยผู้ให้ข้อมูลจะเป็นกลุ่มที่จัดตั้งในชุมชนเป็นหลัก เช่น กลุ่มสมุนไพรมะเขว้า กลุ่มป่าชุมชน กลุ่มเยาวชน และกลุ่มสตรีผู้นำชุมชน

3.3.2 การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ ผู้ศึกษาได้ตั้งประเด็นคำถามจากการที่พูดคุยสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและประเด็นสำคัญในการศึกษารุ่นนี้เพื่อต้องการข้อมูลในระดับลึก ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริงมากที่สุด ซึ่งเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีสัมภาษณ์กับหัวหน้า กลุ่มทั้งกลุ่มสมุนไพรมะเขว้า กลุ่มป่า กลุ่มเยาวชน และกลุ่มสตรีผู้นำชุมชน ในแต่ละกลุ่มที่เป็นทางการรวมทั้งโครงการจัดการลุ่มน้ำปึงตอนบน เป็นบุคคลเป้าหมายในการให้ข้อมูล

3.3.3 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้ศึกษาได้เข้าไปร่วมกิจกรรมของกลุ่มสตรีผู้นำชุมชนที่ทำร่วมกับกลุ่มสมุนไพรมะเขว้า กลุ่มป่า และกลุ่มเยาวชน เจ้าหน้าที่ป่าไม้โดยเฉพาะในวันสำคัญเช่น วันแม่ วันพ่อ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ซึ่งวันสำคัญเหล่านี้จะมีการรวมกลุ่มทุกกลุ่มในหมู่บ้านไปทำกิจกรรม ในป่า รวมถึงการปลูกป่า เพราะจะมีผู้คนจำนวนมากให้ความสำคัญกับกิจกรรมป่า รวมถึงมีโอกาสในการพบปะ ทำกิจกรรมร่วมกันเนื่องจากเป็นวันหยุด มีการแลกเปลี่ยนความคิด ความรู้ระหว่างกลุ่มในชุมชนที่ได้ร่วมพูดคุยหรือกันเพื่อทำกิจกรรม ประเพณี พิธีกรรมเกี่ยวกับป่า เพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์ ซึ่งเป้าหมายในการมีส่วนร่วมครั้งนี้มีหลักการสังเกตเกี่ยวกับ วิธีการทำงานของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก บทบาทของผู้เป็นอย่างไร ผู้เข้าร่วมมีใครบ้างและมีส่วนร่วมอย่างไร ผลที่ได้จากกิจกรรมเป็นอย่างไร รวมถึงการกำหนดเป้าหมายการทำกิจกรรมระยะต่อไปเป็นอย่างไร ซึ่งผู้ศึกษาได้ตั้งคำถามบางประการที่เป็นข้อสงสัยหรือข้อสังเกตพร้อมทั้งร่วมพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลบางส่วนกับ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ศึกษาใช้การสังเกตอย่างละเอียดต่อประเด็นความเชื่อมโยงของข้อมูลและสถานการณ์จริงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ว่า บทบาทการพูดคุยกลุ่มสตรีผู้นำชุมชนเป็นอย่างไร การเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิด การแสดงออกของประธานกลุ่มและสมาชิกรวมถึงกลุ่มป่า กลุ่มสมุนไพรมะเขว้า กลุ่มเยาวชนเป็นอย่างไร ซึ่งระหว่างการสังเกตแบบมีส่วนร่วมทุกครั้ง ผู้ศึกษาจะเป็นผู้อยู่นอกวงคอยสังเกตการณ์กิจกรรมที่ดำเนินการอยู่ห่างๆ แต่อาจมีการอำนวยความสะดวกในด้านอื่นๆ เช่น การถ่ายภาพ การจัดเตรียมอาหาร น้ำดื่ม เป็นต้น ส่วนการบันทึกที่ผู้ศึกษา จะบันทึกข้อมูลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ตามวัตถุประสงค์การศึกษา และนอกเหนือเป้าหมายที่มีความน่าสนใจไว้ทันทีเนื่องจากจุดสนใจไม่ได้อยู่ที่ผู้ศึกษาแต่อยู่ที่การดำเนินการนั้นๆ ดังนั้นหากผู้ศึกษาสามารถ

บันทึกข้อมูลได้ทันทีในประเด็นหลักๆ ไว้ภายหลังจากที่ผู้ศึกษาออกจากพื้นที่หรือภายหลังการเข้าร่วมกิจกรรมแล้ว ผู้ศึกษาจึงนำข้อมูลมาบรรยายอย่างละเอียดอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งน้ำหนักของการสังเกตแบบมีส่วนร่วมนี้คล้ายกับผู้ศึกษาได้ทำงานร่วมกับกลุ่มสตรี แต่หากเป็นการช่วยทำงานมิใช่เป็นงานหลักโดยน้ำหนักอยู่ที่ตัวกลุ่มสตรีผู้นำชุมชน กลุ่มป่า กลุ่มสมุนไพร กลุ่มเยาวชน การสังเกตของผู้ศึกษาโดยการร่วมกิจกรรมกับกลุ่มนี้ทำให้ผู้ศึกษาเข้าถึงข้อมูลจากสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง

3.3.4 การสนทนากลุ่ม เป็นเครื่องมือที่ผู้ศึกษาใช้ในการศึกษาวิจัย โดยการจัดสนทนากลุ่มประกอบด้วย กลุ่มป่าชุมชน กลุ่มสมุนไพร กลุ่มเยาวชน และกลุ่มสตรีผู้นำชุมชน และโครงการจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบน

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาได้เข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลในชุมชนด้วยตนเองและมีการวางแผนวิธีการดำเนินการรวบรวมข้อมูลไว้เป็นขั้นตอนดังนี้

3.4.1 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ผู้ศึกษาได้สร้างความคุ้นเคยและเข้าสู่ชุมชนซึ่งผู้ศึกษาได้มีความคุ้นเคยกับสมาชิกกลุ่มสตรีผู้นำชุมชน และกลุ่มเยาวชน กลุ่มป่าชุมชน และกลุ่มสมุนไพร ผู้ศึกษาได้แจ้งวัตถุประสงค์ของการเข้ามาทำการศึกษาวิจัย และการเข้าร่วมกิจกรรมด้านป่าชุมชน จึงทำให้การสร้างความสัมพันธ์กับผู้คนในชุมชนเป็นไปโดยง่ายและสะดวก

3.4.2 การกำหนดเป้าหมาย ในการศึกษาครั้งนี้ มุ่งทำความเข้าใจในประเด็นของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาของกลุ่มสตรีผู้นำชุมชนสู่เยาวชน และผลของการศึกษาวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาของกลุ่มสตรีผู้นำชุมชนสู่เยาวชน ในหมู่บ้านทั่วทุก เพื่อเป็นกรอบในการศึกษาข้อมูล อันจะนำไปสู่การรวบรวมข้อมูลหลากหลายด้าน โดยมีหลักเกณฑ์ในการเลือกตัวบุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และผลการถ่ายทอด

3.4.3 การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ในการสังเกตจากสภาพพื้นที่วิถีชีวิตของคนในชุมชน สิ่งสำคัญคือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม ได้แก่ การเข้าร่วมทำกิจกรรมป่า การทำพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่า การสังเกตแบบมีส่วนร่วมทำให้ได้ข้อมูลเชิงประจักษ์ ส่วนการสอบถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับสมาชิก ในกลุ่มทำให้ได้ข้อมูลชัดเจนเพิ่มขึ้น

3.4.4 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ในการดำเนินการสัมภาษณ์นั้น จะต้องมีการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของภาคสนามก่อน แล้วนำข้อมูลมาเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ของการทำการศึกษา เพื่อตรวจสอบว่าข้อมูลใดบ้างที่สามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ได้ครอบคลุมทั้งหมด หลังจากนั้น จึงได้กำหนดหัวข้อที่ใช้ในการสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเป็นรายบุคคลหรือบางครั้ง เป็นลักษณะกลุ่มที่มีทั้งรูปแบบการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและเป็นทางการ หลังจากนั้น จึงพูดคุยกับบุคคลหรือกลุ่มต่างๆ ที่ได้ระบุไว้แล้วในกลุ่มตัวอย่าง พร้อมทั้งทำการตรวจสอบข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ซ้ำในประเด็นเดียวกันด้วยคำถามต่างๆ กับบุคคลอื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

3.4.5 การสนทนากลุ่ม ผู้ศึกษาได้ใช้เครื่องมือการสนทนากลุ่มในการศึกษาครั้งนี้ด้วย โดยจัดกลุ่มสนทนากับคณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มสมุนไพรมหาสารคาม กลุ่มสตรีผู้นำชุมชน และกลุ่มเยาวชน ด้วยการใช้ประเด็นของกลุ่มกระตุ้นให้เกิดการร่วมแสดงความคิดเห็น และทัศนคติอย่างเปิดเผยและจริงใจ เช่น ระบบความเชื่อ พิธีกรรม วิธีการถ่ายทอดตลอดจนผลของการถ่ายทอด เพราะในขณะที่สนทนาความคิดเห็นของคนหนึ่งในกลุ่มสามารถกระตุ้นให้คนอื่นๆ ในกลุ่ม ต้องการแสดงความคิดเห็นออกมาและพูดคุย แลกเปลี่ยน ในเรื่องของภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากป่า การอนุรักษ์ กระบวนการถ่ายทอด เครื่องมือนี้ผู้ศึกษาจะใช้ภายหลังจากได้ทำการสัมภาษณ์ การสังเกตมาแล้วพอสมควร โดยนำข้อมูลที่ได้รับในตอนแรกมาใช้ประโยชน์ในการตั้งประเด็นคำถามในการสนทนา

3.5 การตรวจสอบข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูล ผู้ศึกษาได้มีการตรวจสอบข้อมูลจากการเก็บรวบรวมเพื่อให้ทราบว่า ข้อมูลนั้นมีความสมบูรณ์ ครบถ้วน ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาและสามารถตอบ ปัญหาของการศึกษาได้ชัดเจนสมบูรณ์ และสอดคล้องกับกรอบแนวคิดในการศึกษา โดยใช้วิธีการ คือ การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า คือการพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ได้นั้นถูกต้องหรือไม่ ซึ่งจะพิจารณาจาก แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคล ที่ให้ข้อมูลนั้นๆ ถ้าต่างเวลา ต่างสถานที่ ต่างบุคคล ข้อมูลที่ได้มีความเหมือนกันหรือไม่เพียงใด (สุภางค์ จันทวานิช, 2542) ซึ่งหากผู้ศึกษา พบว่าข้อมูลที่ได้มีความแตกต่างกันทางด้านข้อมูลมากกว่าร้อยละ 60 หมายถึง หากข้อมูลของผู้ให้ ข้อมูล 6 คน ใน 10 คน เห็นไม่ตรงกัน ผู้ศึกษาจะต้องไปเก็บข้อมูลในประเด็นนั้นๆ เพิ่มเติม และ หากในกรณีที่มีการอ้างอิงถึงบุคคลภายนอกชุมชน จะมีการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อยืนยันว่า ข้อมูลที่ได้มีความเที่ยงตรงที่สุด จนกว่าจะได้ข้อมูลที่สามารเป็นตัวแทนของข้อมูลทั้งหมด อีกทั้ง ผู้ศึกษาได้พิจารณานำหนักของข้อมูลที่ได้ประกอบด้วย หากข้อมูลชุดใดที่มีผู้ให้มากและ

มีแหล่งที่มาชัดเจนผู้ศึกษาถือว่าข้อมูลนั้นใช้ได้ แต่หากข้อมูลที่มีน้ำหนักน้อยเนื่องจากแหล่งข้อมูลไม่ชัดเจนผู้ศึกษาจะหยิบยกข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้องมาประกอบประเด็นนั้นๆ

อีกวิธีหนึ่งเป็นการตรวจสอบข้อมูลโดยคนของชุมชนเอง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการคืนข้อมูลให้ชุมชน ซึ่งวิธีการนี้ผู้ศึกษาได้แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่ 1 ให้กลุ่มสตรีผู้นำชุมชนได้เป็นผู้ร่วมตรวจสอบข้อมูลแต่ละเรื่อง จำนวน 3 เรื่อง คือ 1) บริบทชุมชนเชิงประวัติศาสตร์ 2) การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่เยาวชนของกลุ่มสตรีผู้นำชุมชน 3) ผลการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มสตรีผู้นำชุมชนสู่เยาวชน ลักษณะที่ 2 เป็นการตรวจสอบข้อมูลหลังจากที่ผู้ศึกษาได้สรุปวิเคราะห์ข้อมูล ตามวัตถุประสงค์ที่ได้นำทฤษฎี แนวคิดต่างๆ มาช่วยในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นการสรุปวิเคราะห์เชิงวิชาการและให้กลุ่มสตรีผู้นำชุมชนกลุ่มเยาวชนร่วมกันตรวจสอบและให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ วิพากษ์รายงานการศึกษาว่าเป็นไปตามที่ผู้ศึกษาได้กล่าวไว้หรือไม่

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์จากข้อมูลเบื้องต้น จากข้อมูลดิบที่เก็บรวบรวมโดยใช้วิธีการต่างๆ ซึ่งวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในภาคสนามและข้อมูลที่เป็นเอกสาร จากนั้นก็จะวิเคราะห์ข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์ในเบื้องต้นมาแล้วโดยการจัดหมวดหมู่ของข้อมูลก่อนแล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา และอธิบายข้อมูลตามกรอบแนวคิดทฤษฎีของการศึกษา เพื่อตอบตามขอบเขตเนื้อหาวัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มสตรีผู้นำชุมชน ทำการรวบรวมข้อมูลที่ได้มาแล้ววิเคราะห์เนื้อหา แยกประเด็นภูมิปัญญาของกลุ่มสตรีผู้นำชุมชนว่ามีกี่ด้าน และแต่ละด้านมีลักษณะอย่างไร

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 วิเคราะห์โดยวิธีการจำแนกวิธีการถ่ายทอดว่ามีกี่วิธี กี่รูปแบบ แต่ละรูปแบบอาศัยปัจจัย องค์ประกอบอะไรบ้างที่เชื่อมโยงการถ่ายทอดไปสู่เยาวชนและถอดเอกสารสำคัญจากปรากฏการณ์ผู้นำสตรีที่ถ่ายทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาหรือไม่ อย่างไร

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผลของการถ่ายทอด ประมวลให้เห็นถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาที่เกิดขึ้นกับเยาวชนใน 5 ประเด็น ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนัก เจตคติ และ การมีส่วนร่วม

ผู้ศึกษาได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมกับการเก็บข้อมูลที่ได้มีการจัดระเบียบ หมวดหมู่ตามขอบเขตเนื้อหา รวมทั้งผ่านกระบวนการตรวจสอบข้อมูลแล้วอย่างสม่ำเสมอ ทั้งการวิเคราะห์เบื้องต้นก่อนนำข้อมูลไปให้กลุ่มสตรีตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติมหลังจากที่กลุ่มสตรีผู้นำชุมชนได้ตรวจสอบข้อมูลแล้ว อีกทั้ง ผู้ศึกษาได้สร้างรูปแบบในการจัดเก็บและจัดการข้อมูลให้เป็นระบบ ตั้งแต่การเก็บรวบรวมข้อมูลจนกระทั่งสามารถนำข้อมูลไปอธิบายตามแนวคิดทฤษฎีได้ ดังที่ ชาย โปธิสิตา (2547) ได้กล่าวถึงการวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยเชิงคุณภาพไว้อย่างน่าสนใจว่า การวิเคราะห์ข้อมูลคือ กระบวนการจัดการข้อมูลเพื่อทำให้ข้อมูลมีความหมายขึ้นมา เป็นการตีความและค้นหาคำอธิบายเชิงทฤษฎีขึ้นมาจากข้อมูลที่ต้องอาศัยกรรมวิธีตามหลักวิชาการวิเคราะห์ที่เหมาะสม ซึ่งวิธีการในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการดังนี้

1) การจัดระเบียบข้อมูล เป็นการจัดข้อมูลให้อยู่ในสภาพพร้อมใช้งาน ซึ่งผู้ศึกษาทำการแยกข้อมูลโดยใช้เกณฑ์ในการจัดระเบียบข้อมูล โดยยึดขอบเขตเนื้อหาของการศึกษาเป็นหลัก โดยจัดคด่องข้อมูลในประเด็นหลักๆ ก่อน ซึ่งมีทั้งหมด 3 ประเด็น คือ ประเด็นแรก บริบทชุมชนเชิงประวัติศาสตร์ ประเด็นที่สอง การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาของกลุ่มสตรีผู้นำชุมชนสู่เยาวชนและประเด็นที่สาม ศึกษาผลของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาของกลุ่มสตรีผู้นำชุมชน ซึ่งแต่ละประเด็นหลักจะมีประเด็นย่อยๆ ไปอีก การจัดการบนฐานข้อมูลตามขอบเขตเนื้อหาที่ผู้ศึกษาเลือกใช้เนื่องจากการเก็บข้อมูลภาคสนามไม่ได้ถูกรวบรวมในรูปแบบที่เป็นระบบ ตามลำดับ ข้อมูลในบางประเด็นอาจถูกกำหนดขึ้นโดยชุมชนและสถานการณ์แวดล้อม ซึ่งไม่เป็นไปตามขั้นตอนที่ผู้ศึกษาได้วางไว้เสมอไป ดังนั้นหากมีข้อมูลชุดไหนที่เก็บรวบรวมได้ ผู้ศึกษาสามารถนำข้อมูลมาบรรจุในฐานข้อมูลนั้นๆ ไปได้โดยทันที ดังนั้นการจัดระเบียบข้อมูลที่ได้มาแต่ละประเภทจึงมีความสำคัญที่ผู้ศึกษาต้องการนำเสนอไว้เพื่อให้เห็นถึงวิธีการจัดเก็บข้อมูลโดยละเอียดในแต่ละวิธีคือ

1.1) การบันทึกข้อมูล ในภาคสนามผู้ศึกษาได้ทำการจดบันทึกอย่างย่อในประเด็นที่สำคัญตามหัวข้อที่กำหนดไว้และมีได้กำหนดไว้ ซึ่งภายหลังจากการสังเกต สัมภาษณ์เข้าร่วมกิจกรรม การจัดประชุมกลุ่มย่อย ฯลฯ ผู้ศึกษานำมาเรียบเรียงความคิดและข้อมูลในเรื่องนั้นๆ อีกครั้ง เพื่อเขียนข้อมูลในรูปของการพรรณนาให้เห็นครอบคลุมในประเด็นหลัก บรรยายภาพ ทำที่ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ ข้อสังเกต และข้อคิดเห็นของผู้ศึกษาภายหลังจากมีการเก็บข้อมูลทุกครั้ง

1.2) การสรุปเนื้อหาจากวิธีใช้ Mind mapping ข้อมูลที่ปรากฏใน Mind mapping จะเป็นเพียงวลีสั้นๆ กระชับ ที่ปรากฏในแต่ละขณะที่แตกแขนงออกไปได้มากมายตามข้อมูลที่เกิดขึ้น

การสรุป Mind mapping ผู้ศึกษาได้นำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ในประเด็นหลักๆ ก่อนแล้วค่อยระบุหัวข้อย่อยๆ ลงไปตามลำดับ โดยเขียนบรรยายเชิงพรรณนา และมีบทสรุปข้อมูลในตอนท้าย

2) นำข้อมูลดิบไปสู่การแสดงผล เมื่อผู้ศึกษาเห็นว่าข้อมูลในแต่ละกลุ่มหรือหมวดหมู่ซึ่งเป็นทั้งประเด็นหลักๆ และประเด็นย่อยๆ ของเนื้อหาที่มีข้อมูลที่ค่อนข้างสมบูรณ์และมากพอเพื่อทำการตรวจสอบแล้ว ผู้ศึกษาได้รวบรวมข้อมูลเหล่านั้นมาแยกเป็นหัวข้อ หมวดหมู่ เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงของข้อมูลในชุดเดียวกัน เช่น ชุดข้อมูลบริบทชุมชนที่ได้แบ่งออกเป็นหัวข้อหลักๆ ได้แก่ ประวัติหมู่บ้าน ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม ลักษณะทางประชากร และลักษณะทางเศรษฐกิจ วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ป่า เป็นต้น

การสรุปผลของแต่ละหัวข้อในเบื้องต้น ผู้ศึกษาได้กำหนดเกณฑ์ไว้โดยการนำข้อสรุปย่อยจากการเก็บข้อมูลในหัวข้อนั้นๆ มาจัดหมวดหมู่ก่อน แล้วจึงนำข้อสรุปนั้นมาเชื่อมโยงกัน ซึ่งผู้ศึกษาได้พิจารณาเทคนิคต่างๆ ในการสร้างข้อสรุปที่เหมาะสมกับข้อมูลเกี่ยวกับหมวดหมู่นั้นๆ ดังที่ สุกางค์ จันทวานิช (2542) ได้แนะนำไว้จำนวน 8 เทคนิคมาเลือกใช้ ไม่ว่าจะเป็นการนับ การหาแบบแผน การจัดกลุ่มข้อมูล การหาความคล้ายคลึงของข้อมูล การแตกข้อมูลและตัวแปรให้ละเอียดลงไป การประมวลข้อมูลไว้ด้วยกัน การทำข้อมูลให้เป็นองค์ประกอบต่างๆ และการเรียงลำดับข้อมูลให้เป็นตรรกะเชื่อมโยง โดยผู้ศึกษาได้พิจารณาข้อมูลที่มีอยู่ว่าสามารถจัดอยู่ในหมวดใดและสามารถใช้เทคนิคใดได้บ้าง จากนั้นนำข้อมูลมาเรียบเรียงให้มีความสัมพันธ์กันและเตรียมข้อมูลเพื่อเข้าสู่กระบวนการสรุปและตีความหมายต่อไป

3) การสรุปผลการศึกษาและแปลความหมาย เมื่อข้อมูลได้ถูกจัดเรียงเรียงเป็นหมวดหมู่ และผ่านการพิจารณาเบื้องต้นจากผู้ศึกษาแล้ว ขั้นตอนต่อไปผู้ศึกษาจึงได้นำข้อมูลที่นำมาสรุปและแปลความหมายของข้อมูลว่า ผลที่ได้จากการเก็บข้อมูลนั้นๆ บอกอะไรกับผู้ศึกษา ข้อสรุปที่ได้สามารถตอบคำถามและวัตถุประสงค์การศึกษาที่ตั้งไว้หรือไม่ นอกจากการสรุปผลเป็นขั้นตอนที่สำคัญแล้ว ยังทำให้ผู้ศึกษาได้ทราบข้อมูลที่เกี่ยวข้องที่เก็บรวบรวมนั้นมีคุณภาพพอที่จะสามารถนำมาใช้ได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งการสรุปผลการศึกษาและการแปลความหมายของข้อมูลของการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้เลือกใช้แนวคิด ทฤษฎีบางประการของ กาญจนา แก้วเทพ (2546) ที่ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับการจัดการข้อมูลเชิงคุณภาพ และผู้ศึกษาเห็นว่าสามารถนำมาเป็นเกณฑ์หรือแนวทางเบื้องต้นเพื่อนำมาสู่การสรุปผลและแปลความหมายของข้อมูลที่เกี่ยวข้อง วิธีการ และผลการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาสู่เยาวชนของกลุ่มสตรีผู้นำชุมชน คือ

3.1) การอ่านความหมาย ที่มีการแบ่งแยกข้อมูลไว้ 2 ประเภท คือ ข้อมูลที่มีความหมายโดยตรงซึ่งเป็นข้อมูลที่ทุกคนในกลุ่มเข้าใจร่วมกัน และข้อมูลที่มีความหมายแฝงซึ่งมักจะเป็นข้อมูลที่ทำให้การตีความหมายได้ต่างกัน โดยขึ้นอยู่กับคน กลุ่มคน วัฒนธรรม บริบท ชุมชนและเวลา เป็นต้น ซึ่งผู้ศึกษาได้แยกแยะข้อมูลที่ได้ว่าอะไรเป็นข้อมูลโดยตรงและสิ่งที่เป็นข้อมูลที่มีความหมายแฝง เพื่อการสรุปความหมายได้อย่างมีความแม่นยำมากที่สุดก่อนให้กลุ่มสตรีแม่หญิงชักถันได้มีส่วนร่วมตรวจสอบว่า การสรุปผลและตีความหมายของผู้ศึกษาและกลุ่มสตรีผู้นำชุมชนเหมือนหรือต่างกันหรือไม่อย่างไรต่อไป

3.2) การแยกแยะองค์ประกอบ ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดคือ เรื่องการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น ซึ่งผู้ศึกษาทราบถึงความรู้ท้องถิ่นในการจัดการ การใช้ประโยชน์ การดูแลรักษาป่า โดยใช้พิธีกรรม ความเชื่อ การปฏิบัติในแต่ละเรื่องมาหาคำประกอบว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับอะไรบ้าง สิ่งเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กับวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาได้อย่างไร และเกี่ยวข้องกับกลุ่มสตรีผู้นำชุมชนสู่เยาวชนอย่างไร เป็นต้น ซึ่งการจัดองค์ประกอบแต่ละด้านสามารถขยายออกไปได้มากขึ้นตามข้อมูลที่มีอยู่ แต่ผู้ศึกษาได้จัดทำขอบเขตของข้อมูลไว้ด้วยว่าต้องการทราบองค์ประกอบแต่ละเรื่องมากน้อยเพียงใดที่จะสามารถตอบคำถามการศึกษาได้

3.3) การเชื่อมโยงความสัมพันธ์โดยใช้ทฤษฎี/ Conceptual tool ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องที่ผู้ศึกษานำมาอธิบายข้อมูลและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในการศึกษาคั้งนี้มีทั้งหมด 5 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ทฤษฎีเรื่องสิ่งแวดล้อมศึกษา ทฤษฎีเรื่องการถ่ายทอดความรู้ ทฤษฎีเรื่องผู้นำและบทบาทผู้นำ และทฤษฎีเรื่องผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมโดยมีการนำเอาข้อมูลในเรื่องบริบทชุมชน ความรู้ท้องถิ่นของกลุ่มสมุนไพรร กลุ่มป่า มาใช้ในการเชื่อมโยงความรู้ของกลุ่มสตรีผู้นำชุมชน และถ่ายทอดสู่เยาวชน มาวิเคราะห์ร่วมแนวคิดทฤษฎีทั้ง 5 แนวคิด โดยอาศัยแนวคิดเรื่อง

1) ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ/ผลลัพธ์ มาอธิบายความสัมพันธ์ ว่าผลที่เกิดขึ้นเกิดจากสาเหตุอะไร

2) การวิเคราะห์หน้าที่ เพื่ออธิบายถึงการทำหน้าที่ของกลุ่มสตรีผู้นำชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร เป็นต้น

3) การวิเคราะห์กระบวนการ ผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดทฤษฎีทั้ง 5 เพื่อพิจารณาถึงกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่เยาวชน ด้วยกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา และผลของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่เยาวชน ด้วยกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา กลุ่มสตรีผู้นำชุมชนได้มีการให้

ความรู้ ในการถ่ายทอดอย่างไร มีขั้นตอนและวิธีการอย่างไร มีการสร้างกลุ่มและเรียนรู้อย่างไรบ้าง กลุ่มปราชญ์ชน และกลุ่มสมุนไพรมีได้เข้ามามีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใด อย่างไร มีบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดบ้างในแต่ละวิธีการ แต่ละกิจกรรมและในระหว่างการค้าเนินงานของชุมชนเกิดผลอย่างไร ดังที่กาญจนา แก้วเทพ (อ้างแล้ว) ได้กล่าวเปรียบเทียบทั้งทำยว่า “การวิเคราะห์กระบวนการใช้หลักการเหมือนกับละครที่ละครฉาก ที่เราต้องอธิบายให้ได้ว่าแต่ละฉากเชื่อมโยงกันอย่างไร มีอะไรบ้างที่เหมือนเดิม อะไรบ้าง ที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งในการศึกษาเรื่องกระบวนการต้องดูแบบถอยหลัง ดูย้อนไปเรื่อยๆ ว่าก่อนที่จะมาเป็นฉากนี้เคยเป็นอย่างไรมาก่อน” ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่าเป็นแนวคิดที่น่าสนใจและสามารถนำไปอธิบายข้อมูลเรื่องการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่เยาวชนด้วยกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา และผลของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่เยาวชนด้วยกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา ของกลุ่มสตรีผู้นำชุมชน